

HARRY COWEN

Vita Nagy-Britanniában a lokalitáskutatásról^{*}

1. Bevezetés

E tanulmánynak az a célja, hogy elméleti áttekintést nyújtson a nyolcvanas években Nagy-Britanniában folyó lokalitáskutatásokról és az ezzel kapcsolatos vitáról. A dolgozat (1) röviden elemzi a helyi közösségek kutatásával kapcsolatos, hagyományos felfogást, azt, hogy a lokalitás fogalma mennyiben különbözik ettől, valamint a térbeliség szélesebb társadalmi kontextusát. (2) Megvizsgálja a nyolcvanas évek fő lokalitáskutatói programjait, majd a figyelmet "A városi és a regionális rendszer" változásai az Egyesült Királyságban" elnevezésű országos kutatási programra összpontosítja. (3) Górcső alá veszi a lokalitás kutatásával összefüggő főbb vitakérdéseket és egyben az elemzés látószögének kitágítására vonatkozó elképzeléseket is. (4) Feltérképezi a szociológiának a kortárs lokalitáselemzésekben játszott szerepét, (5) Áttekinti a Nagy-Britannia határain kívül folyó kutatásokat, hogy befejezésül a lokalitáskutatásban felmerülő problémáknak a magyar és a közép-európai környezetre történő alkalmazásával foglalkozzon.

Az utóbbi években a lokalitás alapvető fogalom lett a brit társadalomtudományi irodalomban, ami a lokalitáskutatások növekvő számában és súlyában is visszatükröződik. Érdekes módon a fogalom használata elmozdulást jelent a helyi közösség korábbi, megszokottabb kategóriájától. A negyvenes, az ötvenes és a hatvanas években szociológusok és antropológusok nagy száma, a helyi közösségek társadalmi, gazdasági és családi struktúráira koncentráló kutatást végeztek Nagy-Britanniában és Írországból (Frankenberg, 1966; Bell és Newby, 1971). Brit antropológusok később, a nyolcvanas években a helyi közösségeket mint szimbolikus kultúrákat tanulmányozták (Cohen [szerk.] 1982; Strathern, in: *Cohen*, 1982; Cohen [szerk.] 1986).

Cooke (1989:10) azonban megkérdőjelezi a helyi közösség fogalmát: "a társadalomtudományi irodalomból hiányzik egy olyan, a társadalmi tevékenység szférájára reflektáló fogalom, amely (1) a térbeliségre koncentrál, (2) amely a térrel, illetve a hellyel kapcsolatban nemcsak reaktív vagy befelé néző, és (3) hatókörét nem korlátozza a stabilitás és a konformitás elsődlegességének hangsúlyozása".

Cooke szerint a helyi közösség fogalma térbeli kiterjedését tekintve túlságosan széles, a társadalmi viszonyokról adott definíciója szempontjából pedig túl szűk. Alapvető gyengeségnek tartja a vizsgált közösség és az azon kívüli világ közötti kapcsolat elhanyagolását. A társadalomelméletben a társadalmi magatartás térbeli változásának fontosságára a figyelmet úttörő módon Giddens (1984) hívta fel. Így

^{*} A szerző a tanulmányt a *Replika* felkérésére írta.

KITEKINTÉS

vezeti le a hely fogalmát: "térhasználat abból a célból, hogy keretet biztosítsunk az interakciók számára... A hely lehet egy ház szobája, egy utcasarok, egy gyári műhely, de helyek a kis- és nagyvárosok és a nemzetállamok által elfoglalt, határral övezett területek is" (Giddens, 1984:118). Cooke túl homályosnak tartja és ezért elveti ezt a meghatározást, és kiegészíti a lokalitás fogalmával, amely a belső folyamatokat összeköti a külsőkkel, és felhívja a figyelmet a lokalitás tevékenységorientált mivoltára, amely hiányzik a hely egymással versengő definícióiból: "... ez alapul szolgál ahhoz, hogy az egyének ezen a bázison belül és rajta kívül is – hatékony individuális és kollektív beavatkozások révén – kamatoztathassák aktivitásra való képességüket" (Cooke, 1989:12).

2. Lokalitáskutatások Nagy-Britanniában a nyolcvanas években

Nagy-Britanniában a nyolcvanas évek közepén a lokalitáskutatások száma és hatókörre jelentősen kibővült. A brit ESRCI (Gazdaság- és Társadalomkutatási Tanács, korábban: Társadalomtudományi Kutatási Tanács) három fontos kutatási programot kezdeményezett. Ezek voltak: először a CURS ("A Városi és a regionális rendszer változásai"), aztán a SCEL ("Társadalmi változás és gazdasági élet") és végül a sussexi egyetemre telepített "Gazdasági átalakulás, társadalmi változás és lokalitás". Duncan és Savage (1991:156) kiemelik a három program közös vonásait. Mindhárom a gazdasági átalakulás térbeli változásainak jelentőségére összpontosít a Nagy-Britanniában a hetvenes és nyolcvanas években lejátszódó gyors gazdasági és társadalmi változások differenciált megértése érdekében. Mindegyikük a térbeli és a társadalmi összekapcsolására törekedett azon elképzelés alapján, hogy a tér a társadalmi folyamatok működésének kulctényezője. Ezért szükségesnek vélték a kisméretű "lokalitások" kutatását, és nemcsak a társadalmi és gazdasági változások országos és globális mozzanatait. Eme "új földrajz" katalizátora a Massey által kidolgozott fogalom, a változó térbeli munkamegosztás volt (Massey, 1984). Ugyancsak jelentős hatású volt Giddens elméleti tevékenysége (1984), amely révén a térbeli dimenziót beemelte a társadalomelméletbe és a társadalom szociológiai elemzésébe; majd Urry korai cikke, amelyben a szerző a hely kategóriáját összekapcsolta a társadalmi osztállyal (Urry, 1987:455–474), valamint Gregory és Urry (szerk., 1985) könyve, amely új tudományterületet fedezett fel a földrajztudomány és a szociológia között azáltal, hogy elméleti keretbe foglalta a társadalmi viszonyok elemzése és a tér szerveződése közötti összefüggéseket.

A CURS és a SCEL programokban hat–hét, a lokalitás kutatására irányított kutatócsoport vett részt, míg a harmadik programban csak a sussexi egyetem. Az utóbbiról Dickens írt könyvet (1988). A CURS-ről eddig készített publikációk: Cooke (1989) – a társadalmi, gazdasági és politikai változásokat "lokalitásonként" elemző, összefoglaló jellegű kötet; Cooke (1990) – a lokalitás problémájának és a modernitásból a posztmodernitásba történő átmenetnek inkább teoretikus jellegű kifejtése; Bagguley, Mark-Lawson, Shapiro, Urry, Walby, Warde (1990) – az átalakulás és a lokalitás közötti összefüggéseknek egy lancasteri esettanulmányra koncentráló elemzése; Harloe, Pickvance, Urry (szerk., 1990) – a lokális politikaformálás jelentőségének elemzése a CURS által vizsgált térségekben. A SCEL-program számos kötetének megjelenése a jövőben várható.

Egyértelmű, hogy a társadalom tanulmányozásában a térbeliség elismert státusra tett szert csakúgy, mint a lokalitás fogalma és egy "lokalitáskutató iskola" (Duncan és Savage, 1991:155) kialakulása. (Igaz – tegyük hozzá – úgy tűnik, hogy a szociológia, a szociológia elmélete és a kapcsolódó tudományok ezt a központi szerepet inkább közvetve ismerik el.)

Döntő szempontként merül fel a fent említett elképzelések kialakítása terén a programok közti különbségek megjelenése. Egyfelől a SCEL nagyobb hangsúlyt fektetett az átfogó, országos tendenciákra és folyamatokra, a "lokalitásokat" egyfajta "reziduális változóként" szemlélve (Duncan és Savage, 1991:155). Másfelől a sussexi program nagyobb mértékben hasznosította a térbeliség kategóriáit: "a társadalmi folyamatok teljesen eltérően játszódhatnak le különböző térbeli környezetekben, az esettanulmányokban vizsgált térségekben ez azonban megmaradt empirikus kérdésnek" (Duncan és Savage, 1991:155–156). A sussexiek nézőpontja ugyanakkor a lokalitás pusztá fogalmának folyamatos kritikájához is alapot szolgáltatott (Duncan, 1986; Duncan és Savage, 1989; Savage, Barlow, Duncan, Saunders, 1987:27–51). A CURS-program valamennyi kezdeményezése azonban a legszorosabban kapcsolódott a térnek a társadalmi folyamatok megértése szempontjából központi jelentőségű fogalmához, szemmel láthatóan adottnak fogadta el a "lokalitás" fogalmát, és nagymennyiségű empirikus vizsgálati anyagot halmozott fel. A CURS egyben a kibontakozó elméleti vita kiindulópontjául is szolgált. Ezért – mielőtt a vita főbb pontjait körvonaloznánk – gyümölcsözőnek tűnik e program részletesebb ismertetése.

A megvizsgált térségek a következők voltak: Thanet szigete (tengerparti üdülők) Délkelet-Angliában; Swindon és Cheltenham, két prosperáló város; ugyancsak délen Birmingham (az autógyári körzet); igen súlyos munkanélküliségtől sújtott külső-liverpooli lakótelepek; Lancaster, a jelenleg a szolgáltató szektor által dominált északnyugati város; és végül északkeleten Middlesbrough, a hagyományos nehézipar összeomlásának klasszikus esete. Az elméleti kereteket a változó területi munkamegosztás tézisére (Massey, 1984) alapozva alakították ki, mely szerint az Egyesült Királyságban új gazdaságföldrajzi viszonyok vannak kialakulóban. Ez vonatkozik egy alkalmazotti jellegű metropolison belüli térbeli munkamegosztásra; a közép- és észak-angliai félperifériás konurbációkbeli, kihalófélben levő szakmákra, valamint a perifériára, "amelyet a rutinjellegű gyári és hivatali betanított munkalehetőségek növekvő száma jellemez, ami részben ellentételezi a nehézipari állásvesztéseket" (Cooke, 1989:8). Más szóval: ezek a tendenciák megnövelték a lokális különbségeket – mintegy válaszul a globalizálódást és az univerzalizációt hangsúlyozó régi elméletre.

Kimutatták, hogy a hatvanas és a hetvenes években számos olyan folyamat játszódott le, mely a társadalom különböző szegmenseit nagymértékben homogenizálta. A társadalmak érzékelhetően az élet eltömegesedésének vagy a delokalizálódási folyamatnak alárendelten szerveződtek, és ezáltal az egyes területek közötti különbségek gyorsan csökkentek. Ennek következtében a "lokalitások" a makroglobális fejlődés passzív tárgyává váltak. Ezzel szemben az új teória szerint egyes fejlődési tendenciák megnövelték nemcsak egyszerűen a regionális, hanem a lokális különbségeket is, mégpedig: (a) fokozták a nagy szervezetek arra irányuló képességét, hogy tevékenységüket felosszák a munkaerőpiac különböző szegmensei között, (b) felszabdalták a korábban meglehetősen koherens regionális gazdaságokat, megnövelték a régiók közötti különbségeket, és lokalizálták a korábban regionális politikákat. Gyengült az országos folyamatoknak a szavazatok megoszlására gyakorolt hatása. Ennek megfe-

KITEKINTÉS

lelőn megnőtt a helyi körzetek fontossága, és megmaradt a médiumokban a lokalitás szimbólumainak szerepe is. A lokális politika újraéledése részben a decentralizáció iránti elkötelezettség feltámadásának, részben pedig a Thatcher-kormány által a helyi önkormányzatok ellen a nyolcvanas években indított támadásának volt köszönhető.

A lokalitáskutatás azáltal, hogy rámutatott tárgyának aktivitásra irányult mivoltára, ellenpontoszza azt a felfogást, miszerint a lokalitás a globalizációnak pusztán az áldozata. Közelebbről: az egyes lokális politikák vizsgálata az alábbi eredményeket hozta. Elsősorban a sikeres "lokalitások" előnyös környezeti és helyi sajátosságokkal rendelkeztek, és a változó nemzetközi munkamegosztás előnyeinek kiaknázása céljából átalakították arculatukat. Ez a tendencia egyértelműen kirajzolódik a "falusias" térségekben elhelyezkedő, "különálló", többnyire a felemelkedő "szolgáltató osztály" által benépesített, kisebb városokba irányuló, mind tömegesebb vándorlásban. Másodsorban, bár a gazdaságilag sikeres "lokalitásokban" követett stratégiák következményei szociális szempontból nem voltak progresszívak (nyilvánvalóan a jól képzett középosztály húzott belőlük hasznot), azt jelzik, hogy a "lokalitások" nem egyszerűen a kapitalista átalakulás áldozatai. A helyi kezdeményezések és tevékenységek (így a választott testületekét is) képesek arra, hogy befolyásolják a változás irányát.

A CURS-lokalitáskutató program számos kulcsmozzanatra világított rá, amelyek közül néhány a rákövetkező vitához is anyagot szolgáltatott. A vita témakörei így összegezhetők: (a) a kialakuló szolgáltató osztály társadalmi és politikai jelentősége; (b) a civil társadalom fogalmának szerepe a lokalitáskutatásban; (c) a jelenlegi gazdasági átalakulás posztfordizmusként történő jellemzése; (d) a lokális hatások elhelyezése a posztmodernizmus keretei között.

A szolgáltató osztály fogalma olyan foglalkozási csoportra utal, amelynek sajátos vonásai vannak: magas jövedelem; a munkahely viszonylag nagy fokú biztonsága; előléptetési lehetőségek; a munkavégzés bizonyos fokú autonómiája és zavartalansága; speciális szakismeretek és a képzettséget igazoló bizonyítványok (Thrift; 1987, Urry, 1981). Jelentős változás ment végbe az olyan "lokalitásokban", amelyek vonzzák a munkaerőt és a tőkét: elsősorban a délkelet-angliai "rurális" régiókban elhelyezkedő városokban (Champion, Green és mások, 1986), vagy a történelmi jellegű, egyházi városokban, mint Exeter, Chester és York – mindegyikük püspöki székhely (Townsend, 1986: 529–545).

A civil társadalom fogalma is szerepet játszik a lokalitáskutatásban, amely bár a gazdasági alaptól és a globális gazdasági átalakulástól indult ki, kísérletet tett a "lokalitások" társadalmi és politikai alapkérdéseinek elemzésére is. Ez magával vonja a bér munka és az állam szféráján kívül eső társadalmi viszonyok figyelembevételét és tanulmányozását, egyidejűleg azonban számol a három tényező kölcsönhatásával is.

A "városi és a regionális rendszer változásai" elnevezésű kezdeményezés elsősorban a jelenlegi gazdasági átalakulás szervezeti jellegének mozzanatát emelte ki. Ez elmozdulást jelentett egy rugalmas, posztfordista termelőmód irányába, amely "a bürokratikus, hierarchikus struktúráról a korábban egymástól szeparáltan dolgozó tisztviselők közötti rugalmas viszonyrendszerek felé történő mozgásban" (Cooke, 1990: 154), valamint a CAD- és a CNC-rendszerekben is visszatükröződött. A posztfordista tendenciák a munkaerő valamennyi szektorára hatással vannak. Befolyásolják a változó szakmai követelményeket, és negatív hatást gyakorolnak azokra a "lokalitásokra", amelyek erősen támaszkodnak a fordista módon szervezett, illetve a nehézipari ágazatokra. A nagyszabású átalakulás magával vonta a gépgyártó vállalatokat, illetve a tevékenységüknek az Egyesült Királyságban új irányt szabó elektronikai

cégek területi áthelyeződését (Cooke, 1986). A negyedik fejlemény a posztmodernitással kapcsolatos. A posztmodernizmust így definiálták: "Kultúránk egyik fontos szektorában az életérzés, a tevékenységek és a diszkurzusformák terén jelentős változás megy végbe, mely a posztmodern feltevések, tapasztalatok és állítások halmazát elkülöníti az előző időszakbeliekétől" (Huysens, 1984, idézi: Harvey, 1989:39).

Cooke (1990) a posztmodernitást összekapcsolja a lokalitással. Szerinte "a lokális különbségek növekszenek, és a lokális öntudat, párosulva az állampolgárság megújult eszméje köré szerveződő társadalmi innovációkkal, erőteljes nyomást gyakorolnak a centralizált politikai hatalom modern formáira. E fejlődés kulcsmozzanata a «lokalitás» megújított fogalma, mely a társadalomtudományokon belül újra felveti a térbeliség problémáját" (Cooke, 1990, Xiii.).

Ez az állítás vált az alább tárgyalandó vita egyik kulcsmotívumává.

3. A vita kulcskérdései

Mint már említettük, az 1986 után kibontakozó vitában a CURS-program szolgált kiindulópontként, főleg az *Antipode*, a radikális várospolitikai folyóirat hasábjain. A vita számos elméleti és metodológiai kérdés körül folyt, úgymint: empirizmus kontra elmélet, illetve marxista teória; posztmodernizmus kontra marxizmus és kritikai realizmus; az "aktivitásközpontú" lokális kezdeményezések jelentősége szembeállítva a globalizáció hatalmával; és a "lokalitás" vagy általában a térbeli tagozódás felé történő tájékozódás.

Smith a CURS-projektumot azért kárhoztatja, mert az szerinte vészesen eltolódott az empirizmus irányába, tekintettel az egyes "lokalitásokról" felhalmozott empirikus anyag súlyára, és azt kísérő, az általánosítástól való húzódásra (annak érdekében, hogy kihangsúlyozzák minden egyes "lokalitás" különbözőségét, komplexitását és egyedülálló mivoltát).

Cooke (1987:69–78) ezt vitatja, mert szerinte az "empirikus" nem szinonim az "empiristával", és az egyes "lokalitásokról" szóló empirikus információk felhalmozása előmozdítja a térbeli munkamegosztással kapcsolatos elméletalkotást. Az ilyen információk elméleti jelentőséggel bírnak mind a lokális folyamatok, mind pedig a gyár- és szolgáltató ipar változó, szupralokális stratégiáinak megértése szempontjából. Cooke szerint a marxista megközelítések korlátozottak és egyenetlenek voltak: az iparban véghement folyamatok és átalakulások elemzése terén eredményesebbnek mutatkoztak, a kulturális átalakulás megértése síkján azonban csak csekély előrehaladást értek el.

A további viták a posztmodernizmusnak a lokalitáskutatásra történő alkalmazásával foglalkoztak. Beauregard (1988: 52–52) szerint a teóriáról és az empirizmusról szóló vita figyelmen kívül hagyta a gyakorlat fogalmát, és "a posztmodernizmussal való tudományos flört" a hatalom és a politikai stratégiák problematikájának összezavarását szolgálta. David Harvey (1989) is nyíltan támadta az empirikus orientációju lokalitásvizsgálátokat praxisellenségük, passzivitásuk és ellenforradalmi jellegük miatt. Beauregard (1988:52) szerint azonban a lokalitáskutatás nem feltétlenül haladás-ellenes. Egy másik irányból Lovering (1989:1–12) bírálta a posztmodernistákat, mert a lokalitáskutatások számára — tévesen — különleges jogokat követelnek, és mert szerinte politikai tevékenységük egy elromantizált szubjektívizmushoz vezet. Lovering leszögezi: a nyers marxizmusnak nem a posztmodernizmus az alternatívája, mert

KITEKINTÉS

az utóbbi nem nyújt számunkra koherens perspektívát. A minden kérdést a kapitalizmus lényegére redukáló esszencializmus veszélyeiről (különösen Althusser felfogására és a túldetermináltság fogalmára reagálva) a marxizmuson belül már sok vita folyt. Lovering a szociológusoknak a vitában betöltött szerepét is szemügyre veszi: "Hasonló és ismertebb irányzatot alapított Giddens (1984) és Cohen (1987) a «strukturacionizmus» cégére alatt – eltávolodva a marxizmustól és egyben közeledve a weberiánus szociológiához. E fejleményeket a marxizmusról és a posztmodernizmusról a földrajztudományban folyó vitában voltaképpen figyelmen kívül hagyják" (Lovering, 1989:6). Lovering álláspontja szerint az egyedül megfelelő filozófiai megalapozást csakis egyfajta kritikai realizmus nyújthatja: "A kutatás szempontjából egy «lokalitás» mint egyes gazdasági mutatók által meghatározott, térbelileg lehatárolt zóna szélesebb folyamatok felé nyit ablakot – mind a kiterjedés, mind pedig a gazdaságtól más társadalmi viszonyok felé történő mozgás szempontjából. Egyesek állításai ellenére a lokalitás szerinti nézőpont megválasztása belső természetét tekintve nincs összefüggésben a posztmodernizmussal" (Lovering, 1989:9 – 10).

Massey legutóbbi hozzászólása a vitához (Massey, 1991:267 – 281) egyszerre tekinthető a posztmodernizmus és a Harvey által elfoglalt álláspont kritikájának – amely utóbbi szerint a lokális nézőpont nem progresszív (Harvey, 1989) –, valamint kiállásnak a lokalitáskutatás indokoltsága mellett. Szerinte a CURS-programbeli "lokalitások" vizsgálata mellett mind történelmi, mind földrajzi szempontból sajátos érvek szólnak. E lokalitásvizsgálatokat ugyanakkor elméletnélkülinek tekinthetjük, hiszen széles politikai, gazdasági folyamatok – így a nemzetközi munkamegosztás – megragadására irányultak. Idézzük: "...Magától értetődött, hogy a lokális térségek kutatásához az adott térségre való alkalmazhatóságnál szélesebb alapozású elméletekre volt szükség – mind a nagyobb térbeli kiterjedés, mind pedig a nagyobb fokú absztraháltság értelmében" (Massey, 1991:273).

Azt sem lehet állítani, hogy a lokális, a helyi szempontú megközelítés természetétől fogva haladásellenes lenne, ahogy Harvey (1989:258) vélekedik, aki a lokalitás fizikai formáit – épületek, infrastruktúra – térbeli szűkösségük miatt kárhoztatja, és a változás születőben levő lehetőségeit a tőkéhez való lehorgonyozottságuk miatt tagadja. Massey erre így replikázik: "A «lokalitások» ... nemcsak fizikailag létező épületekben, sőt, mégcsak nem is csupán az átmenetileg lehorgonyzott tőkében testesülnek meg, hanem a társadalmi viszonyok és tevékenységek metszéspontjaiban, és alapvetően olyan viszonyokban és tevékenységekben, amelyek szükségképpen és definíciójukból következően dinamikusak és változásban vannak" (Massey, 1991:275).

Ami a lokális tradíciók és a konzervativizmus közé tett egyenlőségjelet illeti: egyes lokális tradíciók mind a brit, mind a nyugat-európai kapitalizmuson belül valójában mindmáig szocialisták voltak (Párizs példáját, forradalmi tradícióival, fonák módon éppen Harvey esettanulmánya [1985] örököltette meg).

Az ilyen ellentétes tendenciák következtében a "lokalitásokon" belüli társadalmi interakciókra történő összpontosítás eredményei nagy változatosságot mutathatnak. Massey arra is rámutat, hogy ha egyesek valóban reakciós módon kezdenek a "lokalitások" felé fordulni, akkor ez már önmagában véve is elég okot szolgáltat arra, hogy tanulmányozzuk őket. Az ilyen jelenségek a történelmi materializmus számára magukban véve is megragadhatóak – illetve annak kéne lenniük. "Valaminek a tanulmányozása nem jelent szükségképpen egyet annak dicsőítésével. Valójában fontos részét képezheti a lokális, a helyi vagy bármilyen egyéb mítosz leleplezésének" (Massey, 1991:280).

Mi a kultúra szerepe a lokalitáselemzésekben? Jacksonnak a saját tevékenységéről adott jellemzése (1991:215–228) voltaképpen a lokalitás steril közegéből való kitörésre tett kísérlet. Véleménye szerint az utóbbi lokalitáskutatások legtöbbje – beleértve azokat is, melyek a CURS-program részét képezték –, amely a foglalkoztatás, a térbeli munkamegosztás és a lokális munkaerőpiacok szerepét hangsúlyozza, a kellő ismeretek hiánya miatt elméletileg gyengének bizonyult a gazdasági és a társadalmi változások kulturális dimenziójának vizsgálata terén. Jackson – Raymond Williams "kulturális materializmusát" méltatva – felveti a lokalitás kérdésének kulturakutatók révén történő megközelítését. Az elemzésnek ki kell terjednie a beruházások, az újbóli befektetések és a tőkekivonások kulturális "kódolódásának" módozataira; a városok és a régiók módszereire, amelyekkel más-más imázst alakítanak ki magukról abbéli igyekezetükben, hogy potenciális befektetőket vonzzanak; és végül ama módozatokra, ahogyan ezek az elképzelések "tőkeként" funkcionálnak (abban az értelemben, ahogy a kifejezést Bourdieu használja a gazdasági tőke konvencionálisabb fogalmának "ellenlábasként"). Geertz (1983) "lokális tudás" (azaz: bennfentes tudás) kategóriája gyümölcsöző módon alkalmazható a lokalitás változásainak kutatásában. Geertz szerint az etnográfusoknak "hitelt kellene adniuk informátoraik beszámolóinak, ahelyett, hogy a tudományos absztrakciókat részesítenék előnyben a lokális tudás különböző formáival szemben" (idézi: Jackson, 1991:223). Egy alternatív megközelítés példaként említi Jackson New York Soho nevű művésznegyedének a városi reinvesztíciós vagy "dzsentrifkációs" tervéről készült vizsgálatát, amely a szimbolikus tőke mindkét – azaz kulturális és anyagi – formájának a város átalakulásában játszott szerepét elemzi (Zukin, 1988). Egy hasonló, bár nem ennyire iránymutató jellegű gondolatmenetben Longhurst (1991:229–238) Raymond Williams kultúrával kapcsolatos fogalmainak – mint például az "érzésstruktúra" vagy a "megismerhető közösség" – alkalmazására szólít fel a lokalitás tanulmányozása során. Williamsnek a kultúra különböző típusaival kapcsolatos, hármas osztályozása szintén jól használhatónak tűnik: (a) egy adott hely és időpillanat megélt kultúrája; (b) egy időszak kultúrája – a megöröklött kultúra, a művészettől a legmindennapiabbi tényekig – egy időszak kultúrája; (c) a szelektív hagyomány kultúrája – a megélt kultúrát és az időszakok kultúráját összekapcsoló tényező (Williams, 1961).

4. A lokalitás és a szociológia

Hol van mindebben a szociológia helye? Előjáróban annyit mondhatunk, hogy az utóbbi időben a lokalitás jelentősége a szociológián belül megnövekedett abban az értelemben, hogy nagyobb figyelmet fordítanak a térbeliségre. Eldridge (1990) úgy érzi, hogy "az utóbbi néhány évben a földrajztudomány és a szociológia kapcsolata igen erőteljesen a figyelem középpontjába került" (1990:163). (E téren nagyjelentőségű tényező Harvey munkássága, valamint Giddensé, melyet a társadalmi változásnak a térbeli elrendeződés és a társadalmi tér által történő magyarázata tekintetében fejtett ki.) Másfelől felvethető, hogy a lokalitás – mint a "térbelitől" különböző entitás – nem integrálódott olyan mértékben a brit szociológia főáramába, mint az osztály, a faj vagy a nem. (Természetesen okkal merülhet fel az is, hogy ez a városz-szociológia nagyszabású fejlődésének, valamint a városkutatások megalapozására gyakorolt, kétségtelenül jelentős szerepének visszatükröződése.) Így például egyfajta görcs fedezhető fel abban, ahogy *Sociological Review* vagy a *Sociology* számolt be a

KITEKINTÉS

lokalitásközpontú kutatásokról. (Gyors számvetést készítve: az utóbbi pár é kevés ilyen tárgyú cikk jelent meg.) Nem találunk közösséggel, lokalitással f fejezetet Haralambos és Holborn (1990) újonnan kiadott, nagy brit sz kézikönyvében. Giddens legújabb könyve, a "*Sociology*" foglalkozik ugyan a tatással, ennek kifejtése azonban nem szól a legújabb lokalitásvitákról. Más kézikönyvekről (Bilton és mások, 1987) hasonlók mondhatók el. Ugyanak ellenpéldák az Open University *Átalakuló Anglia*-kötetei (Hammett, M Sarre [szerk.], 1989; Cochrane és Anderson [szerk.], 1989), amelyek a lokáli sok térbeli, társadalmi, politikai és strukturális magyarázatait szintetizálják

A kapcsolódó diszciplínákban hasonló kép tárul a szemünk elé, így a szoc kában is. A szociális kérdésekben a lokalitással és a térbeliséggel kap elméleti téren gyengeségek mutatkoznak. Így például egy nemrégiben me szociálpolitikát kritikusan szemlélő könyv (Williams, 1988) joggal konc antirasszista és a feminista felfogásokra, a politikaformálás térbeli dimen elméleti síkon történő megközelítését azonban kerüli. Egy újabb könyvében a szerző arra törekszik, hogy az osztály, az életkor, a nem, a faj, a munkakép és a szexualitás tényezőinek kiemelése révén kitágítsa a társadalmi tagozód lyásoló változók körét. A hely és a lokalitás a furcsaság, a kivétel szerepé Sajátos módon a konzervatív kormányzat közösség gondozási stratégiája (19 átrendezte a helyi közösségek egészségügyi és szociális ellátását, hozzájárult ségügyi, a szociális munkával összefüggő és a szociális tárgyú lokalitásk megsokszorozódásához. Az ilyen kutatások nagy többsége azonban – túl politikai trendeket – kormányintézmények és helyhatóságok által finans szerződéses kutatás, ami egyet jelent azzal, hogy kevesebb gondot fordít az el a kritikai szemlélet fejlesztésére. A térbeli mozzanat a szociálpolitika elemzé szintén meglehetősen perifériális jellegű marad – vagy társadalomföldrajzi kap.

Az a következtetés is levonható, hogy a tudományágak együttműködés létezik egyáltalán – nehézkes. A szociológia a földrajztudományi, a pszicho politikai, a közgazdaságtudományi, az antropológiai és a filozófiai koncep kutatások összefogásában és koordinálásában kitüntetett helyet foglalhat lokális politika és a lokális társadalmi viszonyok iránti megnövekedett érde tükrözi az e téren legfrissebb vállalkozás, amely a nemek közötti lokális kapc elemzését tűzi célul. Halford (1991) rámutat: a lokális politika nem érthet nemek közötti lokális viszonyokra történő kitekintés nélkül, míg a neme viszonyok nem vezethetők le a lokális gazdasági szerkezetből, vagy a térbeli megosztásban elfoglalt lokális pozícióból.

5. Lokalitás, globális változás és Magyarország

Végül elérkezett az ideje, hogy a brit "lokalitásoknál" szélesebbre vonjuk az e hatókörét. A kortárs brit lokalitásvizsgálatok a globális változások és a brit ka mus fellendülése találkozásának egyik pontján indultak fejlődésnek. Duncar vage (1991) "A lokalitásvita új megközelítésben" című cikke nemcsak a tárgy, a kontextus, az elmélet fejlesztése szempontjából is vitaindítónak tekinthető. Mair (1991:197–213) az Ohio állambeli Columbusra koncentrálnak úgy, lokalitás fogalmát finomítani igyekeznek: "a lokalitás: lokalizált társadalmi s

ra...". Skálát alkalmaznak, hogy összekapcsolják a természeti és a társadalmi dimenziókat, és feltárják a lokális politika dinamikáját, a társadalmi bázis szerepét és a gazdasági fejlesztés céljára társult koalíciók hatásait.

Cox és Mair kutatási eredményeit az USA-ban Cooke Nagy-Britanniában kifejtett munkásságára, valamint arra az elképzelésre alapozzák, hogy a lokalitások inkább aktivitásra irányult, mint passzív entitásokat testesítenek meg. Másutt Cox (1991) felfigyel a lokális minőséggel "mint olyannal" foglalkozó brit szakirodalom sajátos jellegére, és megjegyzi: a "municipalitásként" szemlélt brit lokalitás fogalma nem ültethető át minden további nélkül amerikai környezetbe. Egy svéd vizsgálat módszert fejlesztett ki a lokalitás, avagy a politika térbeli változatainak összehasonlító elemzéssel történő feltárására (Elander, Strömberg, Danermark, Söderfeldt, 1991:179–196). A szerzők három svéd lakóközösségben tanulmányozták a lakáspolitikát, az alábbi kérdésekre koncentrálnak: az új lakások bérlésének konkrét formája; a lakásépítés megoszlása tulajdonosok és érleti formák szerint; továbbá a lakóhelyi szegregáció módjai. Elemzésük elsődleges tárgya: a helyi önkormányzatok politikájának alakulása a háború utáni Svédországban. A "lokalitást" úgy határozzák meg, mint a helyi önkormányzat arra való képességének mértékét, hogy a politika fejleményeit befolyásolja. Rávilágítottak arra is, hogy a lokalitás olyan skála, amely a vizsgálat tárgyának megfelelően más-más képet mutat, és a jelentése is mindig változik. Ezért nem sok értelme van egy általános lokalitáselmélet felállításának. Egy ilyen fogalom csak az elemzés valamely konkrét tárgyára vonatkoztatva, és adott kontextusban bír jelentéssel.

Ezek a különböző szituációkban jelentkező viták és problémák végül arra sarkallnak bennünket, hogy megnézzük, mennyiben alkalmazhatók ezek Magyarországra és a közép-európai országokra. Nyilvánvaló, hogy a régió forrongásban, erjedésben van – strukturálisan, politikailag, társadalmilag és az élményvilág szintjén is. Az is egyértelmű, hogy e változások globálisan óriási hatással voltak, miközben egyúttal a transznacionális kapitalizmus stratégiái is befolyással voltak rájuk. A Magyarországgal és az egyéb országokkal kapcsolatos – az 1989-es forradalmi események következtében talajukat veszített – helyzetértékelések magától értedődően és elsősorban a politikai eseményekkel foglalkoztak. Az elsődleges kérdések ezek voltak: a gazdaság piaci jellegűvé történő átalakítása; az állam reakciói; és végül a kihívás, amelyet a demokratikus választási rendszer meghonosítása jelent olyan nemzetállamokban, ahol 1945 óta monolitikus pártrendszer uralkodott. Az ilyen társadalmak ugyanakkor terepet kínálnak a szociológusok és szociálpolitikai elemzők számára a globális és a lokális változások közötti kölcsönhatás vizsgálatához. Magyarország politikai struktúrájára számos csoport (beleértve az értelmiségieket is) gyakorol nyomást az állam központi szerepének – a kormányzat decentralizálása útján történő – csökkentése érdekében. Ebben a politikai légkörben a lokális politika egyre nagyobb szerephez jut. Ehhez társul az is, hogy a lokális gazdaság adott fejlődési útja külön dimenziót kap. Számos olyan kérdés merül fel, amelyet a lokalitáskutatás a napirendjére tűzhetne. Ide tartozik a változó lokális társadalomszerkezetek és a piaci viszonyokra épülő gazdasági átalakulás összefüggésének mértéke és az egyes "lokalitások" gazdasági potenciáljai közötti különbségek – a piac mérlegére téve. Meg lehetne vizsgálni a lokális és a regionális különbségek között észlelt szimmetriákat is. Más kérdések is felmerülnek. Milyen szociológiai változásokon mennek keresztül a különböző helyek, "lokalitások" annak következtében, hogy leomlóban vannak az államhatalmak? A változó gazdasági szerkezet ugyanazt a típusú térbeli munkamegosztást

KITEKINTÉS

hozza-e létre a "lokalitások" között, mint Nagy-Britanniában? Például beszélhetünk-e reálisan Magyarországon egy olyan jól képzett szolgáltató osztályról, amely aktívan átalakítja környezetét? *Ila nem, akkor milyen folyamatok mennek végbe? A magyarországi vállalkozások újraéledésével milyen jellegű viszonyok léteznek az egyes lokalitástípusok és az új társadalmi rétegek között? Tehetők-e olyan, megalapozott összehasonlítások, amelyek alapján meghatározható egy "lokalitás" vagy hely piacosíthatóságának mértéke? A közép-európai országok vonatkozásában a kilencvenes években különös érdeklődésre tarthat számot a nemzeti öntudat, a gazdaság szerkezeti átalakulások és (a nagyon is fontos intraregionális különbségeket esetenként elfedő régióival szembeállított) a lokalitás közötti háromoldalú viszony.*

A magyar szociológia – centralizált intézményesültsége miatt – nemigen foglalkozott a lokális élet társadalmi dinamikájával. (Szelényinek a pécsi és a szegedi gazdasági-társadalmi struktúrákról szóló esettanulmányai a kevés számú kivételek közé tartoznak.)

Az utóbbi idők tudományos termése – bevallottan – a lokális környezetvédelmi problémákat vizsgálta (például Farkas, 1990). Egyúttal viszonylag sok írás született földrajztudósok tollából a regionális gazdasági különbségekről (persze, ezeket most majd át kell dolgozni). A gazdasági átalakulás és a társadalmi és kulturális változás közötti, lokális szintű összefüggéseket azonban még fel kell tárni.

6. Következtetések

Összegezve: Nagy-Britanniában felszökött az érdeklődés a lokalitáskutatás iránt, amelynek elméleti kereteit a globális gazdasági folyamatokra kitekintéssel alakították ki. A vita fókuszában a kritikai realista és a posztmodern felfogás közti feszültség állt, valamint az, hogy mekkora magyarázó erővel rendelkeznek a lokalitáskutatásban a lokális változás lokális/globális, empirikus/teoretikus, gazdasági/nem gazdasági tényezői. Míg a városszociológusok hozzászólásaikban felvállalták tudományterületük pozícióit, a vita általában inkább a társadalomföldrajz, valamint a város- és a regionális kutatások keretei között folyt mint a szociológia sajátos közegében. Tanulmányomban felhívtam a figyelmet arra, hogy a lokalitás terén végbement változás vizsgálatában a kultúra elemzése csak csekély súllyal van jelen, és egyben mellett érveltem, hogy a szociológiának a lokalitást elméletileg fontos fogalomként kell kezelnie. Körvonalaztam a Nagy-Britannia határain kívül kifejlődött lokalitáskutatásokat is.

Végül: ha a lokalitáskutatás eszméjét egy közép-európai környezetben vesszük górcső alá, a másutt folyó kutatásokkal való összehasonlíthatóság terén komoly problémák merülnek fel. A Nagy-Britanniában folyó globális átalakulás hatásait mind neomarxista, mind szociáldemokrata oldalról kritizálták, a piacgazdaságot erőszakos, kényszerjellegű és politikailag reakciós mechanizmusnak minősítve (ez természetesen a nyelvhasználatban is tükröződött). A közép- és kelet-európai lokalitáskutatás fejlődése inkább olyan szemléleti keretek között várható, ahol a piacorientált tendenciákat viszonylag vagy akár kizárólagosan haladónak tekintik, és ahol a "lokalitások" az utóbbi negyven évben mindenféle politikai vagy gazdasági nyomásgyakorlásra képtelennek bizonyultak. Másfelől, ezek a megközelítések igencsak gyümölcsöző módon járulhatnak hozzá a globális gazdasági átalakulás, valamint az azokra adott,

az állami ideológia, a kulturális hagyományok és a "közhangulat" által közvetített lokális változások tanulmányozását célzó erőfeszítésekhez.

(1991 szeptember)

Megjegyzés: Köszönettel tartozom a főiskolán dolgozó kollégáimnak, különösen Anthony Rosie-nak, a tanulmány korábbi változataihoz fűzött, hasznos megjegyzése-
iért. Természetesen a végleges változatért én vállalom a felelősséget.

FORDÍTOTTA: BALOG IVÁN

Irodalom

- Bagguley, P., Mark-Lawson, J., Shapiro, D., Urry, J., Walby, S., Warde, A. (1990) *Restructuring Place, Class and Gender*, London, Sage.
- Beauregard, R. E. (1988), "In the Absence of Practice: The Locality Research Debate" *Antipode* 20: 1, 52–59.
- Bell, C. and Newby, H. (1971) *Community Studies*, London, Allen and Unwin.
- Bilton, T., Bonnett, K., Jones, P., Stanworth, M., Sheard, K. and Webster, A. (1987) *Introductory Sociology*, London, Macmillan.
- Champion, A. G. and Green, A. E., et al (1986) *Changing Places*, London, Edward Arnold.
- Cochrane, A. and Anderson, J. (ed) (1989) *Politics in Britain*, London, Sage.
- Cohen, A. (1982) (ed.) *Belonging*, Manchester, Manchester University Press.
- Cohen, A., (1986) (ed.) *Symbolising Boundaries*, Manchester, Manchester University Press.
- Cohen, I. A. (1987) "Structuration theory and social praxis", in (eds.) Giddens, A. and Turner, A. *Social Theory Today*, Oxford, Polity Press.
- Cooke, P. (1986) (ed.) "Global Restructuring, Industrial Change and Local Adjustment," in (ed.) Cooke, P. *Global Restructuring: Local Response*, London, Economic and Social Research Council.
- Cooke, P. (1987) "Clinical Inference and Geographic Theory", *Antipode*, 19: 1, 69–78.
- Cooke, P. (1989) (ed.) *Localities: The Changing Face of Urban Britain*, London, Unwin Hyman.
- Cooke, P. (1990) *Back To The Future: Modernity, Postmodernity and Locality*, London, Unwin Hyman.
- Cox, K. R. (1991) *The concept of the Local State: Some Critical Questions*. Paper presented to the Eighth Urban Change and Conflict Conference, University of Lancaster, England, 10–13 September.
- Cox, K. R. and Mair, A. (1991) "From localised social structures to localities as agents", *Environment and Planning A*, 23, 197–213.
- Dickens, P. (1988) *One Nation?*, London, Pluto Press.
- Duncan, S. (1986) "What Is Locality?", WP51, Brighton, Sussex, Centre For Urban and Regional Research, University of Sussex.
- Duncan, S. and Savage, M. (1989) "Space, Scale and Locality" *Antipode*, 21, 179–206.
- Duncan, S. and Savage, M. (1991) Introduction, "New Perspectives on the Locality Debate" *Environment and Planning A*, Vol. 23, Special Issue.
- Elander, I., Stromberg, T., Danemark, B., Soderfeldt, B. (1991) "Locality research and comparative analysis: the case of local housing policy in Sweden", *Environment and Planning A*, 23, 179–196.
- Eldridge, J. (1990) "Sociology in Britain: A Going Concern", in (eds.) Bryant, G. A. and Becker, H. A., *What Has Sociology Achieved?*, London, Macmillan.
- Farkas, J. (1990) "Local Conflicts in Environmental Protection", *Almanach 1990*, Budapest, Institute of Sociology, Hungarian Academy of Sciences.
- Frankenberg, R. (1966) *Communities in Britain*, Harmondsworth, Middlesex, Penguin.
- Geertz, C. (1983) *Local Knowledge*, New York, Basic Books.
- Giddens, A. (1984) *The Constitution of Society*, Cambridge, Polity Press.
- Gregory, D. and Urry, J. (eds.) (1985) *Social Relations and Spatial Structures*, London, Macmillan.

KITEKINTÉS

Halford, S. (1991) "Spatial Division of Labour, Gender Relations in Local Areas, and Local Politics", Paper presented to the Eighth Urban Change and Conflict Conference, University of Lancaster, England, 10—13 September.

Hannett, C., McDowell, L., Sarre, P. (ed) (1989) *The Changing Social Structure*, London, Sage.

Haralambos, M. and Holborn, M. (1990) *Sociology: Themes and Perspectives*, Third Edition, London, Unwin Hyman.

Harloe, M., Pickvance, C., Urry, J. (eds.) (1990) *Place, Policy and Politics*, London, Unwin Hyman.

Harvey, D. (1985) *Consciousness and the Urban Experience*, Oxford, Blackwell.

Harvey, D. (1989) *The Condition of Postmodernity*, Oxford, Blackwell.

Huyssens, A. (1984) "Mapping the postmodern". *New German Critique*, 33, 5—52.

Jackson, P. (1991) "Mapping meanings: a cultural critique of locality studies", *Environment and Planning A*, 23, 215—228.

Longhurst, B. (1991) "Raymond Williams and local cultures", *Environment and Planning A*, 23, 229—238.

Lovering, J. (1989) "Postmodernism, marxism, And Locality Research: The Contribution of Critical Realism To The Debate", *Antipode* 21: 1, 1—12.

Massey, D. (1984) *Spatial Divisions of Labour*, London, Macmillan.

Massey, D. (1991) "The Political Place of Locality Studies", *Environment and Planning A*, 23, 267—281.

Savage, M., Barlow, J., Duncan, S., Saunders, P. (1987) "Locality research: the Sussex programme on economic restructuring, social change and the locality", *The Quarterly Journal of Social Affairs* 3 (1), 27, 51.

Smith, N. (1987) "Dangers of The Empirical Turn: Some Comments on the CURS Initiative", *Antipode* 19: 1, 59—68.

Strathern, M. (1992) "The place of kinship, class and village status in Elmdon, Essex," in: (ed) Cohen, A. *Belonging*, Manchester, Manchester University Press.

Szelényi, I. (1983) *Urban Inequalities Under State Socialism*, Oxford, Oxford University Press.

Townsend, A. R. (1986) "The location of employment growth after 1987: the surprising significance of dispersed centres", *Environment and Planning A*, 18, 529—45.

Urry, J. (1981) *The Anatomy of Capitalist Societies: The Economy, State and Civil Society*, London, Macmillan.

Williams, F. (1989) *Social Policy: A Critical Introduction*, Oxford, Polity Press.

Williams, F. (1991) *Somewhere Over The Rainbow: Universality and Selectivity in Social Policy*, Paper presented at the 25th. annual Conference of the Social Policy Association, University of Nottingham, England, 9—11 July.

Williams, R. (1961) *The long Revolution*, London, Chatto and Windus.

Zukin, S. (1988) *Loft Living*, Hutchinson.

Massey, D. (1991) "The Political Place of Locality Studies", *Environment and Planning A*, 23, 267—281.

Savage, M., Barlow, J., Duncan, S., Saunders, P. (1987) "Locality research: the Sussex programme on economic restructuring, social change and the locality", *The Quarterly Journal of Social Affairs* 3 (1), 27—51.

Smith, N. (1987) "Dangers of The Empirical Turn: Some Comments on the CURS Initiative", *Antipode* 19: 1, 59—68.

Strathern, M. (1992) "The place of kinship: class and village status in Elmdon, Essex," in: (ed) Cohen, A. *Belonging*, Manchester, Manchester University Press.

Szelényi, I. (1983) *Urban Inequalities Under State Socialism*, Oxford, Oxford University Press.

Townsend, A. R. (1986) "The location of employment growth after 1987: the surprising significance of dispersed centres", *Environment and Planning A*, 18, 529—45.

Urry, J. (1981) *The Anatomy of Capitalist Societies: The Economy, State and Civil Society*, London, Macmillan.

Williams, F. (1989) *Social Policy: A Critical Introduction*, Oxford, Polity Press.

Williams, F. (1991) *Somewhere Over The Rainbow: Universality and Selectivity in Social Policy*, Paper presented at the 25th. Annual Conference of the Social Policy Association, University of Nottingham, England, 9—11 July.

Williams, R. (1961) *The Long Revolution*, London, Chatto and Windus.

Zukin, S. (1988) *Loft Living*, Hutchinson.